

Bokanmälningar

Bengt Abrahamsson och Anders Broström: **Om arbetets rätt. Vägar till ekonomisk demokrati**

Den arbetsrättsliga offensiven från arbetarrörelsen under 1970-talet – omfattande anställningsskyddslagen, förtroendemannalagen, lagen om styrelserepresentation för de anställda samt medbestämmandelagen – motiverades bl.a. med att löntagarna har rätt till inflytande över produktionen och produktionsresultatet *i kraft av sitt arbete*. Från löntagarhåll har man hävdat att arbetet är en minst lika viktig produktionsfaktor som kapitalet; det är därför inte bara kapitalägarna som skall ha bestämmanderätten över produktionsmedlen. När frågan om löntagarfonder och ekonomisk demokrati aktualiserades togs ytterligare ett steg: här ställs kravet på att arbetet bör *överordnas* kapitalet i beslut om produktionen och dess inriktning.

I boken *Om arbetets rätt. Vägar till ekonomisk demokrati* (AWE/Gebbers, Stockholm 1980, 95 kr, 319 s) har Bengt Abrahamsson och Anders Broström, båda sociologer vid Arbetlivscentrum, i anslutning till denna debatt och med det uttalade syftet att understödja strävandena efter ekonomisk demokrati presenterat en omfattande redogörelse för principen om "arbetets rätt" och jämfört den med principerna om medborgarrätt och privat äganderätt. Ansatsen är tvärvetenskaplig och boken omfattar fråge-

ställningar och material från de flesta samhällsvetenskaperna: förutom sociologi också juridik, ekonomisk historia, nationalekonomi, statskunskap och filosofi.

Tvarvetenskap är svårt. När man med friskt mod ger sig in på olika specialområden i den vällovliga avsikten att ge överblickar, bakgrunder och synteser händer det blott alltför lätt att man trampar någon smalspårig men välutbildad specialist på tårna och gör sig skyldig till blåtanta missuppfattningar på hans hemmaarena. Mer sällan får man några lovord för nya djärva tolkningar i gränserområdet mellan de etablerade vetenskaperna.

Den här anmälan kommer tyvärr att följa det vanliga mönstret. På grund av anmälares yrke och utbildning samt denna tidskrifts inriktning och läsekrets kommer de följande spalterna att bestå av hård kritik av de båda författarnas exkursion till *en* av de många olika specialdisciplinerna, nämligen den ekonomiska teorin. Abrahamssons och Broströms förslag till hur ett samhälle grundat på "arbetets rätt" skulle kunna organiseras kommer inte att behandlas här. Olyckligtvis tillåter inte heller vare sig anmälares kompetens eller utrymme någon granskning av författarnas insat-

ser inom andra vetenskaper. Låt mig bara nämna, att jag – som lekman på dessa områden – i flera fall tyckte mig finna bra genomgångar av viktiga problemområden med anknytning till diskussionen om äganderätten till produktionsmedlen. Speciellt läsvärda fann jag de avsnitt vara, som redovisar den doktrinhistoriska bakgrunden till medborgarrättens frammarsch; här får man klarlagt att många av de stora namn – Locke, Mill, m fl – som vi normalt förknippar med demokratiska framsteg, i själva verket också från början hårt stred för att medborgarrätten och demokratin skulle *begränsas* – till de besuttna och välutbildade. Det är nyttigt läsning, som tydligt visar hur medborgarrätten historiskt varit intimt bunden till privategendomen.

Abrahamsson–Broströms (AB) insatser på det nationalekonomiska faltet är däremot av ytterligt tvivelaktig kvalitet. Deras huvudsakliga mission är nämligen att – som vetenskapligt försvar för principen om arbetets rätt – återuppliva den sedan länge saligen avsmnade arbetsvärdeläran. Därvid skapar de emellertid omedelbart svåra problem för sig själva. Arbetsvärdeläran är faktiskt felaktig. Men inte nog med det; den behövs i själva verket inte alls för att legitimera principen om arbetets rätt.

För att ta det sistnämnda först: AB grundar en stor del av sin plädering för principen om arbetets rätt på vad de kallar "den genetiska argumentet": "arbete föregår skapandet av kapital. Ur genetisk synpunkt kan arbete och kapital inte betraktas som likvärdiga. Arbetsredskap, tekniska hjälpmedel och maskiner har från början arbetet (bearbetningen av naturresurser) som sitt upphov" (sid 159). Eftersom arbetet är överordnat kapitalet i denna "genetiska" betydelse bör också produktionsfaktorn arbete vara överordnat kapitalet vad gäller beslutsfattandet i ekonomin.

Antag att vi nu accepterar detta resonemang, dvs att arbetets rätt skall råda, eftersom arbetet i detta "genetiska" avseende har skapat kapitalet och således (tillsammans med naturen) är källan till

all rikedom. Följer därav att vi skall acceptera arbetsvärdeläran? AB svarar ja (tex på sid 162), men svaret är självfallet nej. Av det enkla historiska faktum att människoapan använde sina händer och inget annat innan hon lärde sig att konstruera den första stenyxan – ett faktum som rimligen accepteras av samtliga ekonomer, oavsett vad de tycker om arbetsvärdeläran och arbetets rätt – följer naturligtvis på intet sätt att vi måste svalja hela arbetsvärdeläran med transformationsproblemet och hela surven. Det genetiska argumentet måste därför betraktas som ett rent moraliskt-etiskt argument, som vi kan acceptera eller förkasta, allt efter våra värderingar, men inte försöka diskutera i "vetenskapliga" termer med hjälp av arbetsvärdeläran.

Men inte nog med att AB släpar in arbetsvärdeläran på scenen i onödan. De avslöjar i sin behandling av densamma en häpnadsväckande okunnighet, såväl om arbetsvärdeläran själv, dess bakgrund och moderna varianter av den, som om modern neoklassisk teori. Så envisas de tex med att upprepa att arbetsvärdeläran och "den subjektiva värdeläran" är de enda generella teorier "för förklaring av ekonomiska processer" som föreligger, och att vi därför måste "välja mellan arbetsvärdeläran och den subjektiva värdeläran" (sid 153).

Den subjektiva värdeläran? Finns det fortfarande någon ekonom som sitter och räknar gränsnyttor någonstans? AB tycks tro det; enligt dem gäller för "de flesta ekonomer idag" att "en viss varas bytesvärde bestäms helt av den potentielle köparens *subjektiva uppskattning* av varans värde i förhållande till andra varor" (sid 128). Rätt igenom hela boken är det Jevons och Menger (!) som framställs som alternativet till arbetsvärdeläran, och den enda kortare framställning av detta alternativ som ges är ett citat av Gunnar Myrdal (från 1929) där det förklaras att i jämvikt är minsann "gränsnyttorna av alla varor direkt proportionella med bytesvärdena" (sid 147). Gränsnyttoresonemanget är centralt för modern teori, havdar AB i an-

slutning till detta (sid 146).

Inte undra på att vissa läsare har blivit förvirrade! Så har på DN:s kultursida i år förts en märklig debatt: Svante Nycander ifrågasatte i en anmälan av AB:s bok att ett val mellan arbetsvärdeläran och den subjektiva nyttoteorin måste träffas – eftersom väl både produktionskostnader och nytta måste spela roll för prissättningen. AB vidhöll dock i en replik att detta val verkligen måste göras (DN den 1/4 och 30/4). Ingen av debattörerna tycktes emellertid någonsin ha hört talas om en herre vid namn Marshall, som för nästan ett sekel sedan lade grunden till modern ekonomisk teori genom att förklara att *både* utbud och efterfrågan måste beaktas i analysen av prisbildningsprocessen – och än mindre verkade de ha hört namnet Hicks och dennes nobelprisbelönade, snart halvsekelgamla bidrag till konsumtionsteori, vilket gjort gränsnyttresonemangen helt överflödiga. Ack ja!

Men förutom att AB sätter upp ett förlegat alternativ till arbetsvärdeläran, så är den valsituation de målar upp märklig även i metodologiskt avseende; de båda olika ansatserna behandlar helt olika frågeställningar och befinner sig på olika abstraktionsnivåer. Detta är AB *helt medvetna om*. Så skriver de: "En behandling av de bägge värdelärorna på tekniska grunder skulle förutsätta antagandet att arbetsvärdeläran – i varje fall i Marx' tolkning – skapats i avsikt att utgöra ett hjälpmedel för analys av relativt kortsiktiga prisvariationer. *Men arbetsvärdeläran har inte detta syfte*" (sid 129, min kursiv.). Och: "Den från den subjektiva värdeläran härledda moderna marginalismen är en teori med tillämplighet på studiet av prisbildning och marknadsförhållanden. *Om syftet sätts vidare*, så att det också omfattar krav på förklaring av samhällsliga ekonomiska-historiska förändringar, har den föga att erbjuda" (sid 130, min kursiv.).

Det vill säga: Enligt AB syftar inte arbetsvärdeläran till att undersöka den subjektiva värdelärans område, dvs prisbildningsprocessen. Likaså befattar sig den subjektiva värdeläran inte med ar-

betsvärdelärans egentliga fält, som sägs vara "behandling av historiska förändringar i produktionsförhållandena och förhållandena mellan klasserna" (sid 129). Enligt författarna själva har maode båda teorierna *helt olika* arbetsfält. Vilken är då poängen med att jämföra dem? Hur skall det gå till?

När "jämförelsen" ändå görs, är den ohederlig och definitivt ovetenskaplig. Den sker nämligen uteslutande på fält, som inte alls behandlas av "den subjektiva värdeteorin". Faktum är att jämförelsen knappast i någon större utsträckning handlar om arbetsvärdeläran över huvud taget; snarare är det en allmän historisk-materialistisk ståndpunkt (som man kan dela eller ej, oavsett vad man tycker om arbetsvärdeläran) som ventileras och värderas utifrån, tycks det mig, rent etiska och politiska utgångspunkter. Valet av "arbetsvärdeläran" framför "den subjektiva värdeläran" träffas av AB nämligen på sådana grunder som att "produktionsprocessen bedöms som viktigare att granska än konsumtionsprocessen"; "människans roll som producent ses som viktigare än hennes roll som konsument"; "arbetet ses som en nödvändig och positiv faktor snarare än som ett 'subjektivt offer' (eller åtminstone bedöms behövas utvecklas i den förstnämnda meningen)"; och att "återskapandet av de arbetandes direkta kontroll över produktionsprocessen ... ses som en viktig politisk åtgärd" (sid 162).

När det däremot gäller jämförelsen mellan modern pristeori och arbetsvärdeläran på den förstnämndas arbetsfält, dvs prisbildningen, då tystnar AB: "Denna diskussion förbigås här, dels av utrymmesskäl, men dels – och framför allt – därför att den beror en mycket begränsad aspekt av arbetsvärdeläran" (sid 129). Ändå tillägger AB att "ekonomerna inom den engelska Cambridgekretsen menar att arbetsvärdeläran är tekniskt användbar med (minst) samma användningsområde och samma tillämplighet som den marginalistiska ekonomin". Till detta bor två kommentarer fogas.

För det första har AB uppenbarligen ingen aning om vad "ekonomerna inom den engelska Cambridgekretsen" anser om arbetsvärdeläran. I den annars mycket omfattande litteraturlistan finns inte en enda hänvisning till något verk av någon ekonom, som skulle kunna tillhöra "Cambridgekretsen". AB grundar tydligen sitt omdöme på hörsägen. Så har det också blivit helt felaktigt. Hör bara hur Joan Robinson, den ledande Post-Keynesianen (jag antar att det är de som avses) i en lärobok [1973] (för nybörjare!) på två rader avfärdar arbetsvärdeläran: "Påståendet att bara arbete skapar värde är metafysiskt. Dess enda logiska innehåll är en definition: Arbete skapar värde och värde är vad arbete skapar" (sid 29). Den på Sraffa grundade teori, vilken Post-Keynesianerna håller på att utveckla, skiljer sig också på avgörande punkter från arbetsvärdeläran.

För det andra avslöjar AB sin brist på kunskap om den moderna diskussionen om arbetsvärdeläran, då de hävdar att prisfluktuationerna bara är "ytfenomen" (sid 161) och analysen av dem därför endast utgör "en mycket begränsad aspekt" av arbetsvärdeläran. I själva verket är det just den intensiva tekniska debatten kring transformationsproblemet (hur "värden" omvandlas till priser) som i en lång rad olika aspekter – varav flera alldeles fundamentala – grundlagt den moderna teoretiska synen på arbetsvärdeläran. AB hänvisar i detta sammanhang i litteraturlistan endast till Morishima [1973], men det är uppenbart att de inte läst (eller läst men inte förstått) den analysen, eftersom Morishimas slutsats är att rekommendera marxistiska ekonomer "att radikalt förändra sin inställning till arbetsvärdeläran". Morishimas resultat, säger han själv, "manar oss att överge teorin" (sid 193), och han rekommenderar skapandet av "en marxistisk ekonomisk teori utan arbetsvärdeläran" (sid 181).

Till samma slutsats kommer marxisten Ian Steedman i sin bok *Marx after Sraffa* [1977], som ofattbart nog överhuvudtaget inte nämns av AB, trots att det är det hittills viktigaste inlägget i den inom-

marxistiska debatten om arbetsvärdeläran. Steedman är obönhörlig: Diskussionen om transformationsproblemet och den förnyade kritiska granskning av arbetsvärdeläran denna medfört, har nu avslöjat så många allvarliga teoretiska inkonsistenser i densamma, att den måste överges *i sin helhet*. Arbetsvärdeläran, "med alla dess felaktigheter och den förvirring de alstrar", blockerar i själva verket idag "vidareutvecklingen av en materialistisk förståelse av den kapitalistiska ekonomins historia" (sid 67). Ty det är sannerligen inte bara i analysen av "ytfenomen" som arbetsvärdeläran visat sig bristfällig; idag vet vi att den samhälleliga profitkvoten, produktionspriserna och den samhälleliga allokeringen av arbetskraft alla kan bestämmas – i en fråga om produktionen utgående, på Sraffa grundad, modell – utan någon som helst hänvisning till värdestorheter. Naturligtvis reser detta frågor som är grundläggande för värderingen av Marx' hela ekonomiska teori.

Att säga detta är naturligtvis inte det samma som att reducera Marx' teori till dessa specifika frågor; hans ansats var mycket bredare än så. Men faktum kvarstår, att dessa frågor är av avgörande betydelse inom Marx' teori – och att Marx själv visste detta. Att försöka undvika dem genom att kalla dem "ytfenomen" eller marginella problem är att förnedra Marx, som själv enbart hade förakt att uppvisa för dem, som försökte undfly skoningslös kritik av felaktiga idéer. Steedman kallar hånfullt sådana låtsasmarxister, som på liknande sätt undflyr den vetenskapliga kritiken av arbetsvärdeläran, för "obskurantister".

Tyvärr är det nog en ganska bra beteckning på AB. Genom sitt obskurantistiska och okunniga försvar för arbetsvärdeläran loper de risken att göra den viktiga kampen för ekonomisk demokrati en verklig björntjänst. Därmed inte sagt att deras bok är helt utan fortjänster. Slutomdomet måste dock tyvärr bli negativt: dels för att de, åtminstone vad gäller ekonomisk teori, ger sig in på områden som de inte alls behärskar och därvid ger en helt förvrängd bild av problemställ-

ningarna; dels för att de därigenom helt i onödan ger den ekonomiska demokratis motståndare ytterligare ammunition. Och det var väl inte riktigt det som var avsikten med boken?

Civilekonom *Klas Eklund*
Handelshögskolan Stockholm

Referenser

- Morishima, M., [1973], *Marr's Economics*, Cambridge University Press, Cambridge
Robinson, J. och Eatwell, J., [1973], *An Introduction to Modern Economics*, McGraw-Hill, New York
Steedman, I., [1977], *Marx after Sraffa*, New Left Books